

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

48

1961

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; Drs. O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

WAAROM EN WANNEER ZIJN KLOPPEN AANGEBRACHT OP ENGELSE EN NEDERLANDSE NOBELS EN ROZENOBELS?

door

Drs. G. van der Meer

Het aanbrengen van kloppen op munten heeft tot doel die munten gangbaar te maken tegen een bepaalde waarde, die zij voordien niet hadden. De redenen, waarom een nieuwe waarde gegeven wordt, kunnen zeer verschillend zijn. In de oudheid, d.w.z. in de Hellenistische periode werden b.v. kloppen aangebracht in bepaalde gebieden op munten uit andere landstrekken. Zonder klop hadden zij in zo'n gebied geen waarde, maar een tekort aan eigen munten noodzaakte tot deze maatregel, die vlugger en goedkoper was dan omsmelting van de vreemde stukken en het slaan van eigen munten. Deze methode is ook veel later toegepast in de 18e eeuw in Noord- en Zuid-Amerika, Engeland en China. Vóór die tijd waren echter bijna overal in Europa vreemde munten normaal in omloop naast locale uitgiften.

De vele kloppen, die wij aantreffen op Middeleeuwse en 16e en 17e eeuwse munten moeten dan ook een andere oorzaak gehad hebben. In de meeste gevallen zullen zij gediend hebben ter contróle. Wanneer nl. het gewicht en gehalte van een bepaalde muntsoort in de loop der tijd sterk verminderde, of als er veel versleten of gesnoeide exemplaren van in omloop waren, kon men de goede muntstukken van een instempeling laten voorzien. Deze mochten dan tegen een bepaalde waarde uitgegeven worden, terwijl de ongestempelde of verboden werden, of tegen een mindere waarde circuleren konden. In enkele gevallen zijn kloppen aangebracht op slechte munten, om hen van de goede te onderscheiden.

Een derde functie van de klop kan zijn, dat deze als bewijs dient van een geldlening aan de overheid. Een voorbeeld hiervan is de klop, die in 1573 in de provincies Holland en Zeeland op alle muntsoorten boven 3½ stuiver ingestempeld werd tegen betaling van een bepaald bedrag voor iedere muntsoort. Voor het kloppen van rozenobels moest b.v. 10 stuivers per stuk betaald worden, maar zij mochten daarna dan voor 130 stuivers uitgegeven worden, in plaats van voor 120. De circulatie van on-

geklopte exemplaren werd verboden, zolang de hogere koers van de geklopte gold. Het was echter de bedoeling, dat dit slechts van tijdelijke aard zou zijn en dat de lening na niet al te lange tijd terugbetaald zou worden, waarna de geklopte en ongeklopte munten weer naast elkaar voor de oorspronkelijke koers in omloop zouden zijn. Hiervan is echter nooit iets gekomen en op den duur kregen de ongestempelde munten dezelfde waarde als de gestempelde¹.

De verschillende functies van de klop zijn niet altijd op de juiste wijze gehanteerd bij het onderzoek naar de aanleiding ertoe en de datering ervan. In een artikel van Dr. H. E. Ives over kloppen op Engelse nobels en rozenobels en op continentale imitaties daarvan², dat als standaardwerk over deze geklopte gouden munten steeds geciteerd wordt, gaat de auteur uit van de veronderstelling, dat „in general, counterstamping of foreign money is done by a local government to make the pieces current in the immediate locality. The most compelling motive is scarcity of local money, such as may occur during a siege”. Hij gaat er vervolgens toe over om 10 verschillende kloppen op nobels en rozenobels te bespreken en tracht daarbij aan te tonen, dat zij alle, op één mogelijke uitzondering na, tijdens een beleg werden aangebracht, om een gebrek aan betaalmiddelen te bestrijden. Hij vergeet hierbij echter, dat nobels en rozenobels in de periode, waarin zij in omloop waren, overal volledig geaccepteerd werden, alsof zij binnenlands geld waren, en dat er bij schaarste aan munten tijdens een beleg ook schaarste aan deze gouden munten bestond. Om dit euvel te verhelpen werden er dan ook vaak noodmunten geslagen tijdens een beleg, waarvoor eerst het stadszilver, het gildezilver en het kerkezilver en later soms ook zilveren voorwerpen van particulieren opgesmolten werden. Er bestaat dan ook een principieel verschil tussen noodmunten en geklopte munten, en het bestaan van noodmunten, tijdens een bepaald beleg geslagen, is volstrekt geen bewijs, dat er bij dezelfde gelegenheid munten geklopt zijn.

Door zijn verkeerde vooronderstellingen is Ives ertoe gekomen hypothesen als vaststaande feiten aan te nemen en in een aantal gevallen zich op foutieve gegevens te baseren. Dit laatste komt vooral zeer duidelijk naar voren bij zijn behandeling van een klop met een tweekoppige adelaar, het stadswapen van Groningen, die voor zover tot nu toe bekend, op 8 nobels en rozenobels is waargenomen. Vijf van deze exemplaren zijn z.g. Gorcumse imitaties van rozenobels van Eduard IV van Engeland³ (Pl. IX, 5), de andere een nobel van Overijssel van 1583, een nobel van Zeeland van 1583 en een van 1584⁴. Het staat dus vast, dat de klop na 1584 is aangebracht. Voor het eerst wordt er melding van gemaakt in een

veilingcatalogus van 1913⁵, en daar wordt ook voor het eerst de foute datering van de klop gegeven, waarop Ives zich baseert. De Zeeuwse nobel van 1583, waarop de klop voorkomt wordt daar beschreven als „Monnaie de nécessité” en als datering voor de instempeling wordt vermeld „Groningue assiégée par le prince Maurice d’Orange 1591”, onder verwijzing naar van Loon I p. 419. Aldaar wordt een z.g. noodmunt van het beleg van Groningen van 1591 afgebeeld, die echter geen noodmunt is, maar een raadsteken, een presentiepenning voor de raadsleden van Groningen⁶. Zelfs al waren er noodmunten geslagen, wat overigens niet nodig was, omdat het beleg maar 6 dagen geduurd heeft, dan had dit niet gepaard hoeven te gaan met het kloppen van munten, maar gelukkig kan overtuigend bewezen worden, dat dit laatste ook niet tijdens het beleg gebeurd is.

In de aantekeningen van wijlen A. O. van Kerkwijk, die hij aan het Koninklijk Penningkabinet nagelaten heeft, bevinden zich korte uittreksels uit resoluties, o.a. van het stadsbestuur van Groningen, die op muntzaken betrekking hebben. Een daarvan luidt: „Ordonnantie van Burgemeesteren en raad van Groningen op de Edwardus Rosen nobels, 5 Maart 1590”. Het Gemeente-archief van Groningen verstrekke de volgende volledige tekst van deze ordonnantie⁷:

Reg. Feith 1590 nr. 38 (Verz. van stukken, dl. 33, blz. 405):

„Borgherm(este)r(e)n ende raedt, laten weten, dat elck sijn nije ende olde Edwardus rosen nobelen, in den tijdt van twee dagen, sal bij den stadt muntem(este)r vergaeffs stempelen laten, beginnende morghen vroe, hen totten wonsdages avent, des sullen de gestempelden, na als voor ganck hebben, ende die ongestempelden mach elck ontfangen, so ende als he die sal weten wt te geven. Actum maendage den Ven martij 1590”.

Hieruit blijkt dus, dat de instempeling op 6 en 7 maart 1590 heeft plaats gehad, om de goede exemplaren van de slechte te onderscheiden.

Ook in het geval van Haarlem grondt Ives zijn bewijs op een foutieve publikatie⁸. Hij beeldt een nobel af van Hendrik VI van Engeland (Pl. VIII, 1), waarop 4 kloppen voorkomen, nl. een overigens valse klop van Holland van 1573 (zie boven) en een grote, uit drie gedeelten bestaande klop, als op de noodmunten van Haarlem, met het stadswapen, het jaartal 1572 en een meesterteken. Deze laatste 3 kloppen zijn echter aangebracht met de stempels, waarmee valse noodmunten van Haarlem gemaakt zijn⁹ en dateren dus uit een latere tijd. Munten met echte kloppen van de stad Haarlem zijn niet bekend. Ives meent, dat de kloppen van Holland en Zeeland van 1573 dienden, om aan geld te komen voor het

ontzet van het belegerde Haarlem. Deze mening heeft hij ontleend aan Mailliet¹⁰, maar uit latere publikaties blijkt, dat deze oorlogsbelasting geheven werd, om de oorlogvoering tegen Spanje als geheel te kunnen bekostigen¹¹. Ook hier bestaat dus geen verband tussen instempeling en beleg.

Een andere Noord-Nederlandse stad, waaraan Ives een klop toeschrijft, is Bommel. Uit zijn beschrijving hiervan (helaas vermeldt hij niet, waar het enige exemplaar, waarop deze klop voorkomt, zich bevindt en de illustratie is zeer onduidelijk) blijkt, dat het lang niet zeker is, dat de instempeling het stadswapen van Bommel voorstelt. Wanneer wij echter aannemen, dat zijn toeschrijving juist is, dan bestaat er nog geen enkele reden om met Ives te menen, dat de klop op 1599 gedateerd moet worden omdat Bommel in dat jaar (van mei tot augustus) werd belegerd door De Mendoza, en omdat bij die gelegenheid noodmunten zouden zijn geslagen. Munten van Bommel met het opschrift DURAE NECESSITATIS OPUS zijn door Van Loon¹² en velen na hem als noodmunten beschouwd. Al in 1862 heeft De Voogd echter aangetoond, dat dit opschrift stond op munten, die in 1579, bij het begin van de muntslag van Bommel, gemaakt zijn¹³. Uiterlijk 1591 zijn de aanmuntingen gestaakt¹⁴.

Zoals eerder opgemerkt is, kan instempeling van munten ten doel hebben aan extra geld te komen, eventueel om de kosten van de verdediging van een stad te bestrijden, echter niet om een gebrek aan muntstukken te verhelpen tijdens een beleg. Een veel meer voor de hand liggende verklaring voor deze klop en de meeste andere in deze periode is, dat zij controle-stempels waren.

Ook in het geval van Kampen is Ives zo in de ban van zijn onjuist gebleken theorie, dat schaarste aan inheems geld tijdens een beleg steeds de aanleiding is geweest tot het kloppen van buitenlandse gouden munten, dat hij een ingeklopt kasteeltje¹⁵ zonder meer dateert op 1578, het jaar waarin Kampen door de troepen van de Staten-Generaal ingesloten werd. Geen archivalische gegevens zijn bekend over het kloppen van munten te Kampen, bovendien is het niet waarschijnlijk, dat het kasteeltje het stadswapen van Kampen voorstelt, daar het schild in de poortingang ontbreekt.

In de Zuidelijke Nederlanden zijn kloppen op nobels en halve nobels aangebracht in het land van Waes en in Ieper, in het eerste geval een knolraap, in het tweede een gekroonde Y. De Jonghe heeft beide gevallen besproken¹⁶. Hij wijst voor de klop met het wapen van het land van Waes op de mogelijkheid, dat deze ingestempeld zou zijn in 1582, toen deze streek op bevel van de Hertog van Anjou een groot bedrag in geld en in natura moest opbrengen voor het garnizoen van Dendermonde. Dit

zou dus weer een geval zijn van belastingheffing op munten, maar zekerheid bestaat niet. Deze zelfde noodzaak, om aan geld te komen tijdens het beleg van Ieper van augustus 1583 tot april 1584 voert De Jonghe aan als mogelijke aanleiding (maar hij slaagt er niet in dit te bewijzen), tot het kloppen van munten te Ieper. Aangezien er toen ook noodmunten geslagen zijn, lijkt de methode om de waarde der munten door instempeling te verhogen, enigszins overbodig. De Jonghe meldt, dat onderzoek van de archieven van Ieper, Gent en Brussel zonder resultaat is gebleven. Hij vermeldt echter niet, voor welke periode de archieven onderzocht zijn. Mogelijk zou onderzoek van een vroegere periode wel iets naders aan het licht brengen.

De enige klop, die Ives niet met zekerheid met een beleg durft te associëren, is die met het wapen van Riga. Hij dateert deze na 1585, op de grond, dat deze voorkomt op een imitatie van de rozenobel van Eduard IV van Engeland, geslagen door de stad Gorcum, met het wapenschild van Arkel. Hij meent, dat de munt te Gorcum niet in werking was vóór 1585, maar in werkelijkheid begon men daar munt te slaan in 1583¹⁷. In een catalogus van 1896¹⁸ wordt echter vermeld: „Holländischer Thaler von 1585, gestempelt mit kleinem Rigaschen Wappen”, zodat blijkt, dat de klop toch na 1585 moet zijn aangebracht. Het beleg van de stad door Gustaaf II Adolf in 1621 wordt door Ives naar voren gebracht als mogelijke aanleiding tot instempeling van munten, maar hierover is niets bekend, en een veel waarschijnlijker verklaring is dan ook die van de heer Schulman¹⁹, nl. dat het hier een contrôlestempel geldt.

De klop met het wapen van Danzig tenslotte is de enige, waarvan vaststaat, dat deze tijdens een belegering is aangebracht, echter niet, om buitenlandse munten geldig te maken voor de circulatie binnen de stad, maar om aan te geven, dat de munten in waarde verhoogd waren. De burgers betaalden de meerwaarde aan het stadsbestuur tijdens het beleg van de stad door Stefan Batory in 1577 en nadat het beleg het volgende jaar opgeheven was, werden de munten tegen de verhoogde koers weer ingetrokken door het stadsbestuur²⁰. Het verband tussen de klop en het beleg is hier slechts incidenteel en wanneer dan ook nog eens kloppen van andere autoriteiten dan de bovengenoemde aan het licht komen, zal men deze zeker niet kunnen dateren door te wijzen op een belegering van de plaats in kwestie.

Aan Dr. H. Enno van Gelder ben ik zeer veel dank verschuldigd voor zijn hulp bij de voorbereiding van deze publikatie.

¹ Zie E. Polak, Enkele nadere gegevens omtrent „Tstempelen van den Gelde“ in Holland en Zeeland in en na 1573”, *JMP* 21 (1934), p. 1-47, en H. Enno van Gelder, De Nederlandse Munten van Philips II tot 1581, *JMP* 35 (1948), p. 25-7.

² Herbert E. Ives, Counterstamps on English and Continental Nobles, *ANSMN* II (1947), p. 53-61.

³ Drie van deze geklopte rozenobels bevinden zich respectievelijk in het Kon. Penningkabinet (Cat. Schulman, 10 mei 1932, nr. 458), in het British Museum (Ives, Pl. IX, 6) en in een particuliere collectie te Aken (*BJ*, 159 (1959), p. 482, nr. 4 Pl. 60, 1), van 2 exemplaren is de verblijfplaats onbekend (zie P. Berghaus, Ein neuzeitlicher Münzschatzfund von Werl, *Westfalen* 36 (1958), p. 235 en Cat. Schulman 19 januari 1931, nr. 1924, Pl. 32).

⁴ De Overijsselse nobel bevindt zich in de Nederlandse Bank (Cat. Schulman 30 januari 1956, nr. 410, Pl. II), de verblijfplaats van de 2 Zeeuwse nobels is onbekend (Cat. Schulman 17 maart 1913, nr. 257, Pl. II en Cat. Schulman 28 april 1919, nr. 59, Pl. II).

⁵ Zie noot 4.

⁶ Max von Bahrfeldt, Raedsteeken der Stadt Groningen in 1591, *JMP* 1 (1914), p. 133-143.

⁷ Aan de Gemeente Archivaris van Groningen, Mr. Dr. A. T. Schuitema Meijer en de heer W. K. van der Veen dank ik deze gegevens.

⁸ Spink & Son's *NCirc* 1906, cols. 9513-14.

⁹ H. Enno van Gelder, *De Nederlandse Noodmunten van de Tachtigjarige Oorlog*, 's-Gravenhage 1955, p. 12-16.

¹⁰ P. Mailliet, *Catalogue descriptif des monnaies obsidionales et de nécessité*, Bruxelles 1870, Dl. I, p. 197.

¹¹ Zie noot 1.

¹² G. van Loon, *Beschrijving der Nederlandsche Historipenningen*, 's-Gravenhage 1723, Dl. I, p. 529.

¹³ W. J. de Voogt, Notice sur la Monnaie de Zaltbommel, *RBN* 3me S. 6 (1862), p. 472-3.

¹⁴ F. B. M. Tangelder, De Stedelijke Munt van Bommel, *JMP* 43 (1956), p. 36-57.

¹⁵ Catalogus veiling Glendining & Co., Londen, 4 juli 1939, nr. 123, Pl. IV.

¹⁶ Vte Baudouin de Jonghe, Monnaies et Dénéraires de Flandre, *RBN* 50 (1894), p. 367-371, en Monnaies contremarquées à Ypres par le Seigneur de Marquettes, superintendant du Quartier d'Ypres (1582-1583), *RBN* (1896), p. 162-168.

¹⁷ M. Schulman, De muntstempels der Munt te Gorinchem aanwezig in het Museum Oud-Gorcum, *JMP* 4 (1917), p. 41-73.

¹⁸ *Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896*, Riga 1896, p. 227, nr. 11. Dr. N. L. Rasmusson, Directeur van Konigl. Myntkabinettet te Stockholm, was zo vriendelijk mij hiernaar te verwijzen.

¹⁹ A. Schulman, Een contremarque (klop) van Riga op een rozenobel door de stad Gorinchem geslagen met titel en wapen van den Heer van Arkel, *JMP* 17 (1930), p. 81-3.

²⁰ K. Friederich, „Ein Beitrag zur Geschichte des Kontermarkenwesens“, *Jahrbuch des numismatischen Vereins zu Dresden* 1912, p. 22-3.

SUMMARY

Why and when were English and Dutch Nobles and Rose Nobles Countermarked? In his paper „Counterstamps on English and Continental Nobles“ H. E. Ives dates a number of countermarks by referring to sieges of the towns with whose coats-of-arms the nobles are marked. He bases himself on the assumption that „counterstamping of foreign coins is done by a local government to make the pieces current in the immediate locality. The most compelling motive is scarcity of local money, such as may occur during a siege“. However, in the 16th and 17th centuries foreign coins were current everywhere on the continent just like local money and would have been just as scarce during a siege. The most plausible explanation of these countermarks is that they served as control-stamps, to distinguish good coins from bad ones, or as a receipt-stamp for a

kind of tax on coins. The latter is true for the countermarks of Holland and Zeeland of 1573. The value of all coins over $3\frac{1}{2}$ stuivers was increased, not, however, to raise money to relieve the siege of Haarlem, but for the expenses of the war in general. The counterstamps of Haarlem on a noble illustrated by Ives are shown to be false. No genuine counterstamps of this town are known. There is no proof that the countermark of Waes was impressed on the coinage in 1582, and in any case there was no siege there at that time. During the siege of Ypres in 1583 obsidional coins were struck and in itself this would seem to make counterstamping superfluous. For the period of the siege there is no documentary evidence concerning counterstamping, but research in the archives may yield results for an earlier period.

In the case of Groningen the archives have proved that nobles and rose nobles of good quality only were countermarked on 6th and 7th March 1590. If the counterstamp ascribed to Bommel is really of that town, it seems probable that this too served as a control-mark, but no reference to this practice is known so far. The same is the case with Riga. The countermark showing a castle is probably not that of Campen, as the small shield in the entrance of the gate which is characteristic for the coat-of-arms of that town, is lacking. In any case there is no reason to connect such a countermark with the siege of the town in 1578, when obsidional coins were struck. The only countermark of which it is quite certain that it was impressed during a siege is that of Danzig. The value of the coins was increased in 1577 and the citizens had to pay the difference to the authorities to enable them to cover the expenses of the siege. The next year the stamped coins were handed in and the difference was refunded by the town council. However, the connexion with a siege is only incidental here.

1—4 Zeeuwse duiten 1754—55 5 Rozenobel met klok Groningen 1590